

Stylistika VIII

ZS 2024

Obsah

- pojetí stylistiky v české lingvistické tradici
- literatura
  - Cvrček, V. et al. (2015). Jak se píše a jak se mluví. Praha. (kap. Stylistika)
  - Cvrček, V. et al. (2020). Registry v češtině. Praha
  - Čechová et al. (2008). Současná stylistika. Praha.
  - Hoffmannová et al. (2016). Stylistika mluvené a psané češtiny. Praha.

Funkční stylistika

Funkční stylistika

- NESČ
  - stylistika se zabývá konkurencí výrazových prostředků, podmínkami jejich užití, funkcemi, a hlavně výsledky užití, které závisejí na působení různých **stylotvorných faktorů**
  - přináší tak přídatné informace o **funkcích v textu** a podmínkách komunikace, a ovšem i o vlastnostech subjektů, které komunikují
  - protože **nejdůležitějšími** přídatnými informacemi, které stylistické zkoumání poskytuje, jsou v češtině pojetí informace o **funkci** textu v komunikaci, mluvíme o stylistice **funkční**

Funkční stylistika

- styl = výběr a uspořádání jazykový prostředků
- stylové faktory
  - nejvýznamnějším **funkce** textu

Funkční stylistika

- styl = výběr a uspořádání jazykový prostředků
- stylo tvorné faktory
  - nejvýznamnějším **funkce** textu
    - nikoliv však podle Hoffmmanová a kol. (2016)

Funkční stylistika

- Pražská škola
  - teorie funkčních stylů
  - teorie spisovného jazyka
  - jazyková kultura

Funkční jazyk (pojetí PLK, srov. Nebeská 2016)

- „každá funkční řeč má svůj systém konvencí – vlastní jazyk (langue)“
(Teze předložené prvému sjezdu slovanských filologů v Praze 1929)
- funkční jazyk = vlastní jazykové prostředky a způsoby jejich využití
  - jazyk vědecký – terminologie
  - jazyk básnický – poetismy
- žádný funkční jazyk nemůže být proto kritériem pro ostatní (Havránek, 1932:61)
- původně vymezeny 4 funkční jazyky:
  - hovorový (konverzační) pro funkci komunikativní
  - pracovní (věcný) pro funkci prakticky odbornou
  - vědecký pro funkci teoreticky odbornou
  - básnický pro funkci estetickou
- funkční jazyk později opuštěn – příklon k funkčním stylům

Stylový potenciál jazyka

- variantnost jazykových prostředků

Stylový potenciál jazyka

- variantnost jazykových prostředků
- hláskosloví
  - lépe-líp, tedy-teda

Stylový potenciál jazyka

- variantnost jazykových prostředků
- hláskosloví
  - lépe-líp, tedy-teda
- morfologie
  - holkami-holkama, píši-píšu

Stylový potenciál jazyka

- variantnost jazykových prostředků
- hláskosloví
  - lépe-líp, tedy-teda
- morfologie
  - holkami-holkama, píši-píšu
- lexikum
  - který-jenž, jestli-pokud, otec-fotr

Stylový potenciál jazyka

- variantnost jazykových prostředků
- hláskosloví
  - lépe-líp, tedy-teda
- morfologie
  - holkami-holkama, píši-píšu
- lexikum
  - který-jenž, jestli-pokud, otec-fotr
- syntax
  - Pavel napadl Petra
  - Petr byl napaden Pavlem
  - komplexita, délka věty, souvětí

Stylová norma

- soubor výrazových prvků typických pro určitý styl
- spisovná norma vs. stylová norma
- stylové normy „volnějši“...
  - ...sankce?
- stylém
  - <https://www.czechency.org/slovník/STYL%C3%89M>

Stylotvorné faktory

- objektivní

- subjektivní

Stylotvorné faktory

- objektivní

- funkce textu
- prostředí
- míra připravenosti
- adresát
- téma
- mluvenost/psanost

- subjektivní

Stylotvorné faktory

- objektivní
  - funkce textu
  - prostředí
  - míra připravenosti
  - adresát
  - téma
  - mluvenost/psanost
- subjektivní
  - vzdělání
  - intelekt
  - věk
  - pohlaví
  - emoce
  - povaha
  - ...

Objektivní stylové faktory

- funkce textu
  - sdělovací
  - expresivní
  - apelativní
  - estetická
  - fatická

Objektivní stylovtvorné faktory

- funkce textu (Krčmová 2016)
  - odborně sdělná a vzdělávací
    - odborný styl
  - direktivní, operativní, správní
    - administrativní styl
  - uvědomovací a získávací, působící, přesvědčovací, ovlivňovací neboli komplexně pojata funkce persvazivní
    - publicistický styl, reklamní styl
  - funkce esteticky sdělná
    - umělecký styl, esejistický styl a některé žánry řečnické
- funkční jazyky (Havránek, 1932:41–79; Havránek, 1942)

Funkční styly

- obecné problémy klasifikace
  - kritéria
  - míra zobecnění -> počet skupin

Funkční styly (Cvrček et al. 2015)

- prostě sdělovací
- odborný
- umělecký
- publicistický

Funkční styly (Čechová et al. 2008)

- prostě sdělovací
- odborný
- administrativní
- publicistický
- rétorický
- umělecký

Funkční styly

- bližší charakteristiky viz Cvrček et al. (2015, 373nn)

9.5.1 STYL PROSTĚ SDĚLOVACÍ

Norma vystihující styl textů s funkcí prostě sdělovací, tedy textů zprostředkovávajících zejména všednodenní informace mezi osobami velmi různých charakteristik, je velmi volná. Dává mluvčímu možnost podle okamžitých potřeb přizpůsobovat volbu jazykových prostředků komunikační situaci, včetně využívání toho, že běžná mluvená komunikace probíhá většinou za přítomnosti obou komunikantů, což s sebou nese možnosti využívat takové prostředky, jako je specifická intonace, změna hlasitosti, tempa apod., a též nejazykové výrazové prostředky (mimiku, gestikulaci).

Doménou prostě sdělovacího stylu je komunikace mluvená, realizovaná často v dialogu, i psaná.

Z hlediska kompozičního nelze u tohoto stylu dojít k žádné významnější generalizaci, vzhledem ke složitosti rozvíjení témat v dialogu by bylo možno konstatovat jen obecné zákonitosti o záhodné relevanci přinášených informací. Odbočky od hlavního tématu jsou akceptovatelné, pokud nevedou k úplnému zastavení účinného přenosu informací.

Větná syntax bývá jednodušší, složitá souvětí (a složitě spojovací výrazy) jsou spíše výjimkou. V mluveném jazyce jsou často nejasné hranice vět a dost běžné jsou syntaktické anomálie jako anakoluty, kontaminace, apoziopseze apod. a následné opravy. Syntakticky dokonalý text přednášený navíc rovnoměrným tempem a s nevýraznou intonací bývá někdy pro dokonalé porozumění paradoxně spíše překážkou.

Ze slovní zásoby se uplatňují jak slova neutrální, tak slova příznaková potenciálně ze všech hledisek, pokud možno ovšem vždy přiměřeně situaci. Nápadným rysem bývá vyšší výskyt ukazovacích a osobních zájmen.

Na úrovni morfologické a hláskoslovné se sahá spíše k variantám méně formálním (*dobrej voběd, dík za tu pomoc, pořád mluvěj* apod.).

9.5.2 STYL ODBORNÝ

Ve srovnání s prostým sdělováním je sdělování odborné (psané i mluvené), zaměřené na přesný přenos velmi specifických informací, co se týče výběru výrazových prostředků mnohem více omezeno. V některých oblastech jsou příslušné normy překročitelné jen za cenu poměrně silných sankcí (jako např. nepřijetí textu k publikování či újma na prestiži mluvčího). Proto se často vymezují v různých specializovaných příručkách (typu „jak napsat odborný text“), nebo dokonce v dokumentech, jejichž závažnost a závaznost je stvrzena patronací státních orgánů (citační, bibliografické aj. normy).

Zajímavým momentem je to, že na rozdíl např. od textů s prostě sdělovací funkcí se na výsledném stylu odborného textu běžně podílí více osob: před publikováním ho čtou a připomínají recenzenti, u studentských prací např. diplomoví vedoucí, nebo alespoň autorovi kolegové (tato skutečnost vede samozřejmě také spíše k dodržování než překračování příslušných norem).

Odborná komunikace je většinou monologická. Odborný styl nalezneme zejména v žánrech jako přednáška, odborný článek, recenze, anotace apod. Pomezí oblastí odborného stylu, tedy oblastí, v níž se mísí styl odborný se styly jinými, je esejistika, popularizační literatura a literatura didaktická (odborné učebnice pro všechny vzdělávací stupně).

Pro odborné texty je obecně charakteristický nízký stupeň expresivity.

Kompozice bývá důkladně promyšlena, často uplatňuje doporučené schéma: úvod – stať – závěr. Přehlednost kompozice se někdy zvyšuje užitím desetinného členění (srov. číslování kapitol a jejich částí v této mluvnici). Texty mohou být doplněny poznámkovým aparátem (jímž se realizuje méně obvyklé vertikální členění textu), soupisem literatury, resumé apod.

Komplikovanosti obsahu odpovídá často větší složitost syntaktické stavby, průměrná délka souvětí celku je oproti běžnému vyjadřování až několikanásobná. Neužívá se expresivních syntaktických prostředků, jako je např. neobvyklá parcelace výpovědi, je méně obvyklé počínat větný celek spojovacím výrazem apod. Poměrně často se využívá pasivních konstrukcí a nominalizací (viz 8.1).

Z hlediska slovní zásoby je nápadná zejména vysoká frekvence termínů, často internacio-nalismů, ostatní slova bývají neutrální nebo stylově vyšší, lexikální expresivita je téměř vyloučena.

V morfologii a hláskosloví se sahá k variantám formálnějším, stylově vyšším.

Z pragmatického hlediska je nápadné zejména možné skrytí autora za plurálovou formu (*postupovali jsme následujícím způsobem*), viz autorský plurál 7.5.1.1.

9.5.3 STYL UMĚLECKÝ

Umělecký styl s sebou nese ve výběru jazykových prostředků značnou svobodu. Ta ovšem není podnícena možnostmi přizpůsobování se specifikům konkrétní komunikační situace, jak je tomu u stylu prostě sdělovacího, ale spíše úsilím autora uměleckého textu o jedinečnost a estetický účinek textu. Tato volnost je proto také obvykle využívána odlišným způsobem: namísto zjednodušování přichází ke slovu až extrémní, často rafinované zesložňování formulací.

Komunikace uměleckého stylu je téměř výhradně monologická a je prototypicky spojena s žánry jako povídka, román, báseň apod.

Specifická je možnost střídání pásma vypravěče a pásma postav, která nabízí bohaté vy-užívání stylového potenciálu jazyka na všech úrovních. O této i dalších problematikách uměleckého stylu nás poučuje literární teorie.

Kompozice bývá promyšlená, může být gradační a směřovat k pointě, jindy se může výrazně uplatnit paralelismus, nebo naopak výrazový kontrast.

Využít lze snad všech syntaktických možností jazyka, až po krajní rozrušení syntaktických pravidel např. v poezii, v níž mohou z celé syntaktické stavby zbýt pouhá minimální syntagmata. Otázkami verše a jeho metra, rýmu atd. se zabývá speciální literárněvědná disciplína, poetika.

Plnou škálu prostředků včetně těch typických pro ostatní funkční styly bychom mohli doložit na úrovni pojmenování. Rozsah uměleckého stylu pokrývá všechny stupně expresivity, archaičnost i neologismy, dialektismy aj. Výrazné je časté užívání metafor a metonymií (viz 5.2.2), zvyšujících obraznost vyjadřování.

Různorodá je situace i na úrovni morfologické a hláskoslovné, spíše ovšem ve prospěch prostředků formálnějších.

9.5.4 STYL PUBLICISTICKÝ

I styl publicistický, charakteristický pro texty prostředkující zejména zpravodajské informace a komentáře pro větší okruh adresátů a realizovaný v textech přenášených různými typy médií, má své normy, jasnější než u stylu prostě sdělovacího, ale volnější než u stylu odborného.

Podobně jako u textů odborných, i u textů publicistických se na jejich výsledné podobě podílí běžně více osob (vedle autora potenciálně editor, šéfredaktor, korektor).

Publicistické texty jsou většinou monologické a jsou realizovány jako zpráva, úvodník, komentář, reportáž, fejeton aj. Dialogický charakter má např. interview.

Kompozice publicistických textů bývá přehledná, dodržuje jistá schémata. Běžné jsou časoprostorové údaje na počátku textu, zapojení do souvislostí na konci.

Syntax bývá neutrální, větné celky rozsahem střední, umožňující nést dost informací, ale zároveň i pohodlné porozumění.

Neutrální bývá i užitá slovní zásoba. Pokud si téma vyžádá užití méně obvyklého termínu, bývá objasněn.

V morfologii se užívá téměř výlučně prostředků formálních, stylově vyšších.

Rozdílné charakteristiky mají texty spadající do publicistiky bulvární, rozvinuté u nás v plné síle v posledních letech. Pro ty je charakteristická vysoká expresivita, které se dosahuje volbou specifických výrazových prostředků na všech úrovních: kompozice bývá gradační, větné celky nápadně krátké, výpovědi jsou formulovány a ztvárněny (s vykřičníkem) jako zvolací. Už nadpis se snaží šokovat, a to i za tu cenu, že z hlediska skutečně přinášených informací je nezřídka zavádějící. Pokud se uvádějí citace, pak obvykle s uvozovací větou v postpozici. Plasticita textu je zvyšována poetismy, výrazy knižními a nápaditými synonymy na jedné straně, na straně druhé pak slangismy a kolokvialismy.

Slohové postupy (Čechová et al. 2008)

- informační
- vyprávěcí
- popisný
- výkladový
- úvahový

Informační postup

- administrativní, odborné, publicistické texty
- soukromá komunikace
- krásná literatura, rétorika
  - příznakovost

- konstatování fakt

Vyprávěcí postup

- publicistické texty
- běžná komunikace
- krásná literatura

- vyjádření procesu, děje

Popisný postup

- „se blíží postupu informačnímu možnou nekohezností“
- mimořádně rozmanitý

Výkladový postup

- odborné, publicistické, administrativní texty
- zachycení vnitřní souvislosti mezi sdělovanými fakty

Úvahový postup

- eseje
- odborné, publicistické texty

- někdy jako varianta postupu úvahového

Postupy, útvary, styly (Minářová, 2009)

slohové postupy	slohové útvary	funkční styly
popisný	popis, charakteristika, posudek	odborný, umělecký, administrativní
vyprávěcí	vypravování	hovorový/prostě sdělovací, umělecký
výkladový (příp. úvahový)	pojedenání, výklad, úvaha	odborný
informační	zpráva, oznámení, výzva, žádost, úřední dopis, zápis schůze, dotazník, strukturovaný životopis	administrativní (částečně publicistický)

Struktura textu

- horizontální členění textu
  - titul, předmluva, úvod, stať, shrnutí, závěr
  - části, kapitoly, odstavce
  - sloky verše
  - ...
- vertikální členění textu
  - prozodické prostředky (mluvená komunikace)
  - grafika

Další přístupy k analýze stylu

- analýzy komunikační sfér
  - Hoffmannová et al. (2016) Stylitika mluvené a psané češtiny.
- multidimenzionální analýza
  - klasifikace textů na základě jazykových rysů

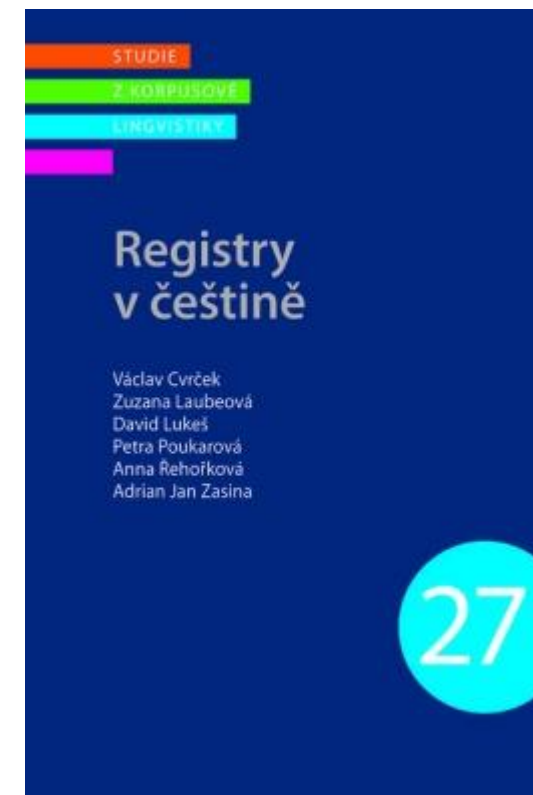
Analýza komunikačních sfér

- sféra **běžné každodenní** komunikace
- sféra **institucionální** komunikace
- sféra **odborné** komunikace
- sféra **školní** komunikace
- sféra **mediální** komunikace
- sféra **reklamní** komunikace
- sféra **literární** komunikace

Multidimenzionální analýza

- Multidimenzionální analýza češtiny
  - <https://korpus.cz/mda>

Stylová klasifikace textů v Českém národním korpusu

- mluvenost – psanost
- psané korpusy
  - Txtype_group (skupina textových typů)
    - https://wiki.korpus.cz/doku.php/seznamy:txtype_group
  - Txtype (textový typ)
    - <https://wiki.korpus.cz/doku.php/pojmy:txtype>
  - Genre (tematická oblast)
    - <https://wiki.korpus.cz/doku.php/pojmy:genre>